

УДК 355.433:355.018:355.014
DOI 10.31733/2078-3566-2021-1-61-71

Олег ПОПЛАВСЬКИЙ[©]
кандидат історичних наук,
доцент
(Дніпровський державний
аграрно-економічний
університет)

Володимир САРИЧЕВ[©]
доктор економічних наук,
доцент
(Університет митної
справи та фінансів)

Олег ЛЕВІН[©]
кандидат історичних наук,
доцент
(Дніпропетровський
державний університет
внутрішніх справ)

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ АСПЕКТИ ВОЄННОГО ПРОТИСТОЯННЯ АЗЕРБАЙДЖАНУ І ВІРМЕНІЇ У «ДРУГІЙ КАРАБАСЬКІЙ ВІЙНІ»

Досліджено особливості інформаційного протистояння між Азербайджаном та Вірменією у ході «другої карабаської війни», визначено взаємозв'язок між соціально-економічним потенціалом країн і можливостями застосування інформаційно-комунікаційних технологій як стратегічного ресурсу кожної зі сторін воєнного конфлікту. Для порівняння також використано дані про Україну, Білорусь та РФ як країн регіону Східної Європи, що перебувають в аналогічному стані воєнно-політичної і соціально-економічної нестабільності.

Ключові слова: друга карабаська війна, воєнний конфлікт, бойовий потенціал, економічні та соціальні ресурси, психологічний вплив, інформаційні технології, комунікаційні засоби, бойові дії

Постановка проблеми. Як свідчить досвід бойових дій військ Російської Федерації (РФ) на Північному Кавказі, в Грузії, Україні, Сирії, коаліційних силах в Югославії, Афганістані, зоні Перської затоки – ефективність сучасної збройної боротьби визначається не стільки вогневою міццю, скільки ефективністю інформаційно-психологічного протиборства [1]. На думку багатьох військових аналітиків, сучасна війна стає війною на ураження та руйнування в перш у чергу свідомості супротивника, а також загальнонаціональну консолідацію власної армії і народу [2].

Інформаційно-психологічний компонент у військовій справі домінує нині у багатьох провідних арміях світу. За даними аналітичних центрів США, розробки засобів інформаційного протиборства ведуться у 120 країнах світу. У розвинутих країнах концепція інформаційної війни є складовою воєнної доктрини, що обумовлює спеціальну підготовку особового складу й окремих підрозділів

© Поплавський О. О., 2021
ORCID 0000-0002-9023-9992
poplavich@i.ua

© Саричев В. І., 2021
ORCID 0000-0002-8544-9901
vsarychev.dnu@gmail.com

© Левін О. Л., 2021
ORCID 0000-0003-3501-3509
docentagro55@gmail.com

для проведення інформаційних операцій. Практика міжнародних, регіональних та етнічних конфліктів виявила унікальність застосування інформаційної зброї для впливу на міжнародне співтовариство та для боротьби за геополітичні інтереси [3, с. 45–51].

Перевага у часі та ступені інформованості власної армії, підрив морально-психологічного стану особового складу військ і населення супротивника стає неодмінною умовою перемоги у війні сьогодні, що переконливо доводить досвід останніх збройних конфліктів і локальних війн у різних регіонах земної кулі. Про це також свідчить активне застосування інформаційної зброї під час операцій «Буря в пустелі» в Іраку (осінь 1990 р. – весна 1991 р.), інформаційної операції «Забезпечення спокою» на території іракського Курдистану та півдні країни (весна – літо 1991 р.), операцій «Морський ангел» і «Підтримка демократії» (Гаїті, 1991, 1994 рр.), «Відродження надії» та «Спільний щит» (Сомалі, 1992 – 1995 рр.), «Спільні зусилля» (Боснія, 1996 р.), військово-повітряної операції в Югославії (березень – травень 1999 р.), російсько-грузинської війни (серпень 2008 р.), анексії Російською Федерацією українського Криму, розгортання російсько-української гібридної війни на Сході України (лютий – серпень 2014 р.) та ін. Це дає підстави визначити подібні дії як гібридну війну.

Ще одним яскравим прикладом сучасного інформаційно-психологічного протиборства став так званий «карабаський конфлікт» між Вірменією та Азербайджаном за контроль над територією Нагірного Карабаху, який триває вже понад 30 років. Нагірний Карабах за міжнародним правом належить Азербайджану, але фактично його територію, а також райони так званого «поясу безпеки» із семи прилеглих азербайджанських районів (Агдамського, Губадлінського, Джебраїльського, Зангіланського, Кельбаджарського, Лачинського та Фізулінського) більше двадцяти років контролювали вірменські сили самопроголошеної Нагірно-Карабаської республіки (НКР) [4, с. 28].

Разом окуповані Вірменією землі становили 20 % території Азербайджану в рамках його міжнародних визнаних кордонів [5]. Події вересня – листопада 2020 р., які в науково-експертному середовищі отримали назву «другої карабаської війни», фактично створили простір, в межах якого активно використовуються технології досягнення інформаційної переваги для реалізації національної військової стратегії кожної з ворогуючих сторін шляхом впливу на зміст інформації та комунікаційно-інформаційні системи супротивника, морально-психологічний стан його війська з одночасним зміцненням і захистом власних інформаційних системи та інфраструктури, досягнення інформаційної та морально-психологічної захищеності населення та особового складу війська.

Актуальність даної теми є безумовною, оскільки саме сьогодні Україна опинилася в епіцентрі кровопролитного російсько-українського конфлікту, в ході якого вже тривалий час вона залишається об'єктом організованого військово-політичного та інформаційно-психологічного впливу з боку РФ [6]. Отже, саме зараз питання аналізу застосування інформаційно-психологічного впливу під час бойових дій стає дуже актуальним і потребує негайної серйозної уваги фахівців і аналітиків.

Вивчення характеру та способів дій Азербайджану в цьому конфлікті для нас є дуже актуальним, ще й тому, що саме Азербайджан намагається звільнити окуповані Вірменією власні території, а також тому, що, на нашу думку, саме азербайджанська армія демонструє високу ефективність як на полі бою, так і в інформаційному просторі, маючи значну перевагу у силах та засобах (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Порівняльна характеристика сучасного бойового потенціалу Азербайджану та Вірменії [7, с. 39], [8].

Показники	Азербайджан	Вірменія	Співвідношення
Кількість населення, млн. осіб	10	3	3,3 : 1
Кількість військовослужбовців, тис. осіб	131	45	2,9 : 1
Мобілізаційний резерв, тис. осіб	850	200	4,25 : 1
Танки	765	320	2,4 : 1
Бойові машини піхоти, од.	2600	750	3,5 : 1
Самохідні арт. установки, од.	389	38	10,2 : 1
РСЗВ, од.	450	70	6,4 : 1
Оборонний бюджет, млрд. дол. США	2,805	1,385	2 : 1

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Незважаючи на достатньо велику кількість досліджень та публікацій на тему щодо загальних питань застосу-

вання інформаційних операцій, захисту від інформаційно-психологічного впливу противника, особливостям інформаційного протистояння в певних локальних конфліктах – останнім часом у вітчизняній та закордонній літературі приділяється недостатньо уваги.

Серед вітчизняних дослідників даної тематики варто згадати Ю. Горбаня, А. Дубину, В. Остроухова, Н. Семена, Б. Смоленську, П. Шевчука та ін. Проблематику впливу на масову свідомість людей крізь призму інформаційно-психологічних операцій російських військ на окупованому Донбасі розглядали такі науковці, громадсько-політичні діячі, журналісти, як І. Більовський, А. Близнюк, В. Вилко, С. Вовканич, В. Горбулін, В. Лизанчук, Ю. Мороз, Ю. Твердохліб, А. Токарська, О. Ярошенко та ін.

Питанням роботи аналітичних підрозділів Збройних Сил України, які відстежують зовнішні інформаційні загрози, кваліфікації інформаційної боротьби за формами її ведення, багато уваги приділяли військові дослідники О. Левченко, А. Рось, Т. Дзюба, О. Дузь-Крытченко та ін. Серед закордонних науковців до розгляду та аналізу інформаційно-психологічного впливу на суспільну свідомість зверталися М. Лібікі, В. Крисько, Г. Почепцов, В. Березін, Г. Грачов, І. Дзялошинський, В. Зелінський, А. Назаретян, С. Расторгуев та ін. Але, незважаючи на велику кількість публікацій, потребує подальшого аналізу досвід інформаційно-психологічного протистояння в локальних війнах і збройних конфліктах останнього часу та його зв'язок з воєнним, а також соціально-економічним потенціалами суб'єктів конфронтації.

Метою статті є виявлення та аналіз інструментів інформаційно-психологічного впливу на противника в ході «другої карабаської війни» восени 2020 р. з боку Азербайджану і Вірменії, окреслення основних напрямків та форм ведення інформаційної боротьби його збройними силами, розгляд механізмів протидії негативному інформаційно-психологічному впливу з боку воюючих сторін, а також їх залежність від соціально-економічних чинників розвитку держав.

Виклад основного матеріалу. Інформаційно-психологічна війна є новим способом війни без зброї. Головним її завданням є знищення людей не як фізичної сили, а як соціуму. На думку відомого дослідника у галузі інформаційних війн М. Лібікі, сутність інформаційно-психологічної війни полягає у впливі на суспільну свідомість таким чином, щоб керувати людьми і змусити їх діяти проти своїх інтересів. У своїй праці «Завоювання в кіберпросторі», яка вийшла друком у 2007 р., він підкреслює, що інформаційна війна – це атака інформації на інформацію [9].

Революція у сфері інформаційних технологій підвищила роль інформаційних факторів у військовій справі. Практичний досвід локальних війн і регіональних конфліктів кінця ХХ – початку ХХІ ст. свідчить, що ефективність сучасної боротьби визначається не стільки класичними показниками (підготовкою військ, рівнем забезпечення, наявністю сучасного озброєння та ін.), скільки рівнем застосування інформаційних технологій, наявністю відповідної інфраструктури, підготовкою певних категорій фахівців, які готують, організовують, забезпечують безпосередній та опосередкований інформаційно-психологічний вплив, протидіють інформаційно-психологічним операціям з боку противника.

Для вирішення таких завдань потрібні потужні економічні та соціальні ресурси, глибокий аналіз ризиків можливих втрат, а також врахування усього комплексу зовнішніх і внутрішніх загроз. З такої позиції стає зрозумілою рішучість дій Азербайджану, який має суттєві переваги в економічній та соціальній сферах (див. табл. 2).

Таблиця 2.

Макроекономічне співвідношення розміру ВВП на душу населення за середньорічним курсом національної валюти деяких країн СНД у 2016 – 2019 рр. [7, с. 20].

Показники	Динаміка розміру ВВП на душу населення за середньорічним курсом національної валюти, тис. дол. США				Зростання у 2019 р., порівняно з 2016 р., у %
	2016	2017	2018	2019	
Азербайджан	3,93	4,20	4,80	4,85	23,5
Вірменія	3,52	3,87	4,20	4,62	31,0
Білорусь	5,0	5,76	6,32	6,71	34,2
РФ	8,73	10,75	11,39	11,58	32,8
Україна	2,20	2,71	3,13	3,70	68,6

До аналізу залучені дані й інших країн пострадянського простору, які є близькими у геополітич-

ному просторі, мають схожі проблеми інтеграції у світове господарство та, на сьогодні, функціонують в умовах воєнно-політичної, а також соціальної нестабільності. Таке порівняння, на наш погляд, створює підґрунтя для більш глибокого аналізу ситуації в регіоні та формулювання значно ширшого кола висновків.

Отже, наведені у табл. 1 дані про макроекономічне співвідношення розмірів ВВП на душу населення, що розраховані у доларах США на підставі застосування середньорічного курсу національної валюти, свідчать: по-перше, про достатньо близькі темпи та об'єми їх зростання в Азербайджані і Вірменії, а, по-друге, що вони не відбивають особливостей соціально-економічних стратегій цих держав, політики споживчих цін зокрема.

При розрахунках аналогічних показників з використанням паритету купівельної спроможності (ПКС), розрив щодо масштабів розвитку Азербайджану та Вірменії стає більш помітним (див. рис. 1).

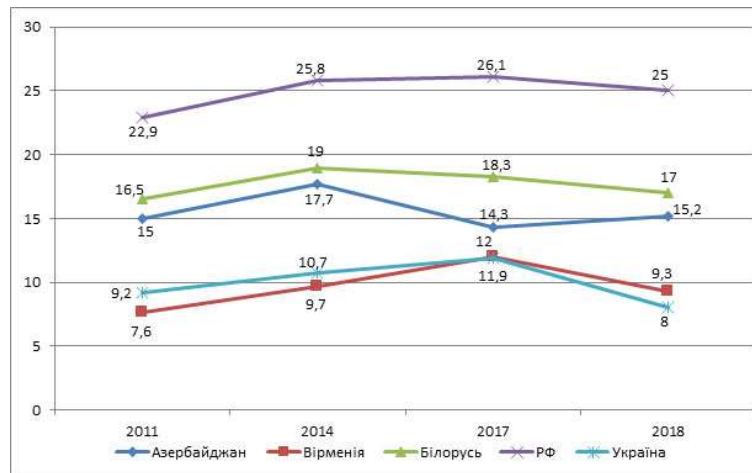

Рис. 1. – Порівняння показників ВВП (2011–2017 рр.) та ВНД (2018 р.) країн СНД з нестабільним воєнно-політичним станом, у тис. дол. США на душу населення за ПКС [7, с. 21].

Так, наприклад, у 2017 р. показник ВВП на душу населення за ПКС в Азербайджані склав 14,3 тис. дол. США, а розрахунок за середньорічним валютним курсом – 4,2 (зменшення в 3,4 рази). Аналогічна різниця за розрахунками по Вірменії складає, відповідно, 12,0 та 3,87 тис. (зменшення в 3,1 рази). В Білорусі, РФ та Україні таке ж зменшення склало, відповідно, 3,2, 2,4 та 4,4 рази.

Головними причинами такого становища є послаблення контролю з боку держави за динамікою споживчих цін, слабка дієвість антимонопольних заходів та розбалансування в цілому ринкових механізмів ціноутворення, конкурентної боротьби тощо. Все це, у свою чергу, спричиняє негативний вплив на соціально-економічний стан країн, що досліджуються (див. табл. 3).

Таблиця 3.

Показники соціально-економічного стану країн у 2019 р. [7, с. 26, 30, 35, 73].

Показники	Рівень, у % до загальної кількості населення		Мінімальна заробітна плата, дол. США	Зарєстровані злочини, на 100 тис. населення
	бідності	безробіття		
Азербайджан	4,8	4,9	147	266
Вірменія	23,5	18,4	115	906
Білорусь	5,0	4,1	157	934
РФ	12,3	4,6	179	1379
Україна	43,2	8,3	177	1061

Значно менші рівні безробіття та бідності в Азербайджані порівняно з Вірменією, суттєве перевищення мінімальної заробітної плати (на 22%), а також більш сприятлива криміногенна си-

туація формують стійкі соціально-політичні та морально-психологічні переваги азербайджанського громадянського суспільства, додають стабільності, зниження гостроти внутрішніх протиріч, що в цілому збільшує духовний потенціал народу під час воєнного протистояння.

Як відомо, після спалаху так званої «чотириденної війни» (поновлення бойових дій в районі Нагірного Карабаху у квітні 2016 р.) в регіоні було встановлено відносно затишшя, яке діяло практично до літа 2020 р. Але аналіз матеріалів, наведених у відкритих періодичних джерелах та на інтернет-сайтах дає можливість стверджувати, що інформаційно-психологічне протистояння між Азербайджаном та Вірменією розпочалося ще задовго до початку його збройної фази як у липні, так й у вересні цього року.

Подальші події підтвердили, що практично з другої половини поточного року ворогуючі сторони активно приступили до проведення підготовчого етапу інформаційних операцій, сутність якого полягає, на думку вітчизняного дослідника В. Левченка, у плануванні операції, визначенні сил та засобів, що залучаються, а також в їх підготовці до проведення заходів інформаційного впливу [10].

Такі заходи щодо підсилення впливу на громадянське населення спираються на забезпеченість його домогосподарств телекомунікаційними засобами (телевізорами, персональними комп'ютерами (ПК), мобільними апаратами зв'язку, мережами Інтернет тощо). Динаміка забезпечення населення Азербайджану та Вірменії телекомунікаційною апаратурою у 2017 – 2019 рр. представлена у табл. 4.

Наведені дані у табл. 4 добре корелюють з динамікою демографічних процесів в Азербайджані, де присутнє позитивне зростання кількості населення і, відповідно, домогосподарств, та у Вірменії, де простежується протилежна тенденція.

Таблиця 4.

Динаміка забезпечення населення Азербайджану та Вірменії телекомунікаційною апаратурою у 2017 – 2019 рр. [7, с. 59, 66, 67]

Показники	Кількість на 100 домогосподарств:		Кількість абонентів мережі стільникового зв'язку, на 100 осіб	Частка користувачів мережі Інтернет, % від загальної кількості населення
	телевізорів	персональних комп'ютерів		
Азербайджан				
2017	113	95	104	79
2018	111	104	105	80
2019	111	116	108	80
Вірменія				
2017	121	87	117	65
2018	119	91	121	65
2019	118	94	122	65

При цьому варто також враховувати стан забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів Азербайджану та Вірменії комп'ютерною технікою (див. табл. 5).

Таблиця 5.

Стан забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів Азербайджану та Вірменії комп'ютерною технікою у 2015 – 2018 рр.
[11, с. 52, 53, 54, 56].

показники	Роки			
	2015	2016	2017	2018
Частка шкіл, які мають доступ до комп'ютерів з навчальною метою, % від загалу				
Азербайджан	93,9	94,3	94,7	95,3
Вірменія	немає даних	78,3	70,9	немає даних
Частка шкіл, які мають доступ до Інтернету з навчальною метою, % від загалу				
Азербайджан	51,8	55,6	56,8	57,4
Вірменія	99,9	100	100	100
ПК, які використовуються в загальноосвітніх навчальних закладах, од. на 1 тис. учнів				
Азербайджан	48	47	47	48
Вірменія	58	61	62	55
ПК з доступом до мережі Інтернет, які використовуються в загальноосвітніх навчальних закладах, од. на 1 тис. учнів				
Азербайджан	28	28	27	27
Вірменія	32	34	34	38

Принагідно зауважимо, що для цих країн характерною є значна кількість сільського населення. Так, в Азербайджані протягом 2000 – 2019 рр. його частка коливалася у межах 48,9 – 47,2 %, а у Вірменії на сьогодні – це близько 60 %. Традиційно, масова виховна, пропагандистська, просвітницька діяльність у сільській місцевості гуртується навколо навчальних закладів, де слово вчителя має значну вагу. А тому, інформаційно-пропагандистський вплив за каналами системи освіти є продуктивним і дієвим.

В середині липня 2020 р. на міжнародно визнаній ділянці азербайджансько-вірменського кордону між Тавуською областю Вірменії та Товузким районом Азербайджану відбулися збройні сутички між ворогуючими сторонами, які призвели до людських жертв. Баку і Єреван традиційно звинуватили одне одного в порушенні режиму припинення вогню і застосуванні артилерії.

Далі події розгорталися в дусі класичної моделі проведення підготовчого етапу інформаційної операції, коли визначається мета, цільова аудиторія впливу, розробляється орієнтований сценарій, готуються заяви, інформаційні повідомлення (в т. ч. чутки), організується взаємодія між залученими силами інформаційного впливу та ін. Треба наголосити, що підготовчий етап інформаційної операції не може бути виявлений шляхом аналізу публікацій ЗМІ, оскільки жодним чином через них не проявляється.

Вже наступного дня азербайджанська влада зробила декілька заяв про знищення вогневих позицій, бойової техніки, втрати особового складу з боку вірменської армії. Пресслужба Міністерства оборони Азербайджану повідомила про загибель начальника штабу 3-го армійського корпусу, генерал-майора П. Гашимова, та начальника артилерії цього корпусу, полковника І. Мірзоева, а також ще декількох військовослужбовців. Об'єктом інформаційного-психологічного впливу в першу чергу стала не тільки вірменська сторона, але й населення саме Азербайджану. 15 липня в Баку тисячі людей вийшли на акцію на підтримку армії. Протестувальники з національними прапорами зібралися на площі Свободи та вирушили до парламенту, вигукуючи патріотичні гасла, а пізно вночі невелика група протестувальників увірвалася до будівлі парламенту.

Значного інформаційного супроводу набули показові спільні азербайджансько-турецькі навчання, які пройшли 29 липня – 10 серпня 2020 р. на території Азербайджану в районах Баку, Нахичевані, Гянджі, Кюрдаміру та Євлаха. В навчаннях були задіяні особовий склад, бронетехніка, артилерійські установки і міномети, а також авіація та засоби ПВО армій двох країн.

Коментуючи проведення цих навчань, прес-секретар президента Туреччини І. Калин заявив, що його країна сповнена рішучості до кінця відстоювати інтереси Азербайджану, незалежно від джерел загрози – будь то Вірменія, РФ або будь-яка інша країна. Він наголо-

сив: «... ми виступаємо на боці Азербайджану. Єдність, цілісність і безпека Азербайджану рівносильні єдності та безпеці Туреччини» [12].

Спільні азербайджансько-турецькі навчання стали ще одним етапом інформаційної операції Азербайджану, метою якої був вплив на морально-психологічний стан як вищого військово-політичного керівництва, так і населення Вірменії та самопроголошеної НКР. Крім цього, в засобах масової інформації Азербайджану було значно збільшена кількість матеріалів, спрямованих на дискредитацію вірменського державного керівництва.

Варто нагадати, що раніше ця тема обговорювалася достатньо помірно. Після призначення у травні 2018 р. прем'єр-міністром Вірменії Н. Пашиняна, Баку сподівався, що на відміну від попередньої вірменської влади, яку значною мірою формували вихідці з Карабаху, нова влада буде більш поступливою у питаннях спірних територій. Але сподівання Азербайджану не виправдалися.

Тому практично протягом всього серпня – вересня 2020 р. всі азербайджанські ЗМІ активно включилися в антивірменську кампанію. Це знайшло своє відображення в різноманітних прес-конференціях, прес-релізах, багатьох численних матеріалах. При цьому, за поглядами аналітиків, основна увага інформаційно-психологічної кампанії з боку Азербайджану була спрямована на внутрішню аудиторію, населення своєї країни і лише в другу чергу вирішувалися завдання щодо впливу на інші сторони.

Вже у вересні цього року почався початковий етап інформаційної операції з боку Азербайджану проти Вірменії, головним змістом якого був вибір, підготовка та створення відповідного інформаційного приводу для розгортання скоординованих інформаційно-психологічних акцій. Таким приводом стали регулярні, як подавали їх азербайджанські ЗМІ, вірменські провокації вздовж всієї лінії фронту. 27 вересня 2020 р. на усій лінії зіткнення починаються бойові дії із застосуванням важкої зброї.

Азербайджан і Вірменія традиційно поклали одна на одну відповідальність за початок воєнних дій. Зранку Вірменія та самопроголошена Республіка Арцах (вірменська назва Карабаху) запровадили воєнний стан по всій країні. Того ж дня в Азербайджані також був введений воєнний стан та комендантська година. В перший день «другої карабаської війни» Міністерство оборони Азербайджан повідомило про звільнення семи сіл у Нагірному Карабасі, а також взяття гірської вершини хребта Муровдаг і встановлення контролю над автомагістраллю Варденіс – Мартакерт / Агдере, що з'єднує Нагірний Карабах та Вірменію.

Разом із запеклими боями по всій лінії фронту почалася і потужна пропагандистська війна між Азербайджаном і Вірменією. В перший день початку бойових дій Міністерство транспорту, зв'язку та високих технологій Азербайджану попередило про обмеження роботи Інтернет-мережі в країні «щоб запобігти широкомасштабним провокаціям з боку Вірменії». Були заблоковані соцмережі Facebook, Twitter, Instagram, LinkedIn, TikTok, месенджери WhatsApp, Facebook Messenger, Skype і Zoom, відеохостинг YouTube. Соцмережі в Азербайджані залишилися доступними через VPN, але такими серверами в країні користується невелика кількість абонентів.

Наступного дня прес-служба Служби національної безпеки Вірменії заявила про несанкціоноване втручання в роботу порталів органів державної влади з боку Азербайджану, а також про те, що азербайджанські хакери здійснили кібератаку на вірменські ЗМІ та сервери таких сайтів як Lin.am, armenpres.am, news.am, mamul.am, armtimes.am, hetg.am та ін. Під час злому на всіх цих сайтах трансливалося зображення президента Азербайджану Г. Алієва.

З першого дня війни Азербайджан жорстко обмежив розповсюдження неофіційної інформації з районів бойових дій. Влада ретельно контролювала інформаційний потік з цього регіону. Прикладом такого контролю стало порушення Генеральною прокуратурою Азербайджану кримінальної справи проти російського журналіста С. Пегова, який у своєму телеграм-каналі WarGonzo вів репортажі з Карабаху, відкрито підтримував невизнану НКР.

Оперативно та професійно з перших днів бойових дій виступили ЗМІ Азербайджану. На державних телевізійних каналах Az TV, Idman TV, Medeniyyet TV, приватних телеканалах Ictimai Television, ANS TV, Space TV, Lider TV, Azad Azerbaijan TV, Xazar TV, Region TV та ін., в друкованих ЗМІ, в першу чергу щоденних газетах «Єни мусават», «Азадлиг», «Азербайджан», «Халг газети» та ін., на новинних інтернет-порталах таких, як АПА, Новини Азербайджан, агентство «Тренд», www.lnews.az та ін. одночасно масово та скоординовано стали з'являтися повідомлення щодо перемог азербайджанської армії на кожній ділянці фронту. На всіх без виключення каналах і частотах, в друкованих виданнях практично одночасно почалася трансляція виступів із посланнями, заявами, повідомленнями вищих посадових осіб держави, демонструючих силу і могутність власних збройних сил. При цьому, як правило, азербайджанські медіа використовували стратегію «одного голосу», коли оприлюд-

нення офіційної інформації виходило з одного джерела.

Азербайджанські ЗМІ почали активно використовувати антивірменські новинні фейки, інформаційні тренди, радикальні заяви і приховані натяки. Такі повідомлення, які кожен може почути, побачити або прочитати, здатні згуртувати населення у своїй країні, дати змогу кожному відчувати свою належність до певної нації або стану в країні і навпаки посіяти сумнів та налаштувати населення ворожої країни проти чинної влади з метою створення в ній напруженої ситуації.

З метою покращення ефективності національно-патріотичного виховання молоді на телевізійних каналах, у соцмережах були поширені відеоматеріали з кліпом пісень «Карабах» соліста В. Мамедова, патріотичного гімну Ates азербайджанського рок-гурту, щоденними виступами офіцерів і солдат азербайджанської армії, кожне з яких закінчувалося словами «Карабах – це Азербайджан» та ін.

Вплив інформаційного простору на населення у своїй і ворожій країні може здійснюватися різними способами, серед яких активно застосовується дезінформація. Сутність дезінформації полягає у навмисному наданні суб'єктом свідомо зміненої інформації об'єкту з метою його дезорієнтації. Прикладом використання азербайджанськими джерелами дезінформації було, наприклад, висвітлення позиції держави Грузія щодо воєнного конфлікту. З початком великомасштабних бойових дій навколо Грузії був створений віртуально-інформаційний фронт. За допомогою інформаційних сервісів активно поширювалися повідомлення про причетність Грузії до надання воєнної допомоги Азербайджану, що йде від Туреччини та Ізраїлю. Ця дезінформація своєчасно біла розвінчана грузинською стороною, але попри спростування цієї інформації, зокрема й посольством Вірменії в Грузії, вірменські джерела її підхопили і видавали як факт, який мав місце.

Були й інші фейкові новини, наприклад про те, що нібито «на підтримку Азербайджану тбіліська телевежа і міст Миру підсвічені кольорами азербайджанського прапора». Першоджерелом новини стало інформаційне агентство «Oxu.az». Ця чергова «ведмежа послуга» азербайджанців зіграла не на користь Грузії та вірусно розлетілася як в азербайджанських, так й у вірменських соцмережах, ще більш загостривши ситуацію, спровокувала протестні виступи вірмен, які проживають в регіоні Самцхе-Джавахеї Грузії [13].

Також, як приклад дезінформаційної атаки можна навести повідомлення азербайджанського видання Naqqin.az 27 жовтня 2020 р. про вбивство так званого «міністра оборони і командувача армією оборони Арцаху», генерал-майора Д. Арутуняна. При цьому паралельно в соцмережах був поширений відеоролик його «знищення» за допомогою ударного безпілотного літального апарату (БПЛА). В подальшому ця інформація була спростована вірменською стороною, але достатньо ефективно психологічно вплинуло на обидві сторони конфлікту.

Як засвідчив досвід цієї війни, дезінформування перетворилось на популярний і потужний інструмент інформаційно-психологічного впливу, здатний забезпечити реалізацію інтересів обох ворогуючих сторін.

І Азербайджан, і Вірменія активно використовували як вибіркове подання інформації (неповноту, напівправду, дозованість та ін.), так і тенденційне викладення чи упереджене висвітлення фактів за допомогою спеціально підібраних правдивих даних.

Так, на звинувачення омбудсмена Вірменії А. Татоян у застосуванні азербайджанською армією фосфорних і касетних боєприпасів, заяви вищих вірменських урядовців про участь сирійських бойовиків у бойових діях на боці Баку, Азербайджан відповідав інформацією про ракетні удари по Барді, Гянджі, Мінгечавуру, про участь курдських бойовиків в операціях армії оборони Арцаху, поширював матеріали про деморалізацію вірменської армії, її неспроможність вести бойові дії, про масове дезертирство серед вірменських військових і зростання недовіри до військово-політичного керівництва та ін.

Відображення війни в засобах масової інформації стало головним предметом уваги військово-політичного керівництва Азербайджану. Кожна заява про успіхи на фронті, звільнення окупованих населених пунктів обов'язково супроводжувалося відповідними відео- і фотоматеріалами. Інформаційно-психологічні операції стали стрижнем бойових дій азербайджанської армії. За допомогою нового фактора бойових дій – активного використання БПЛА, ударних дронів – Міністерство оборони Азербайджану щодня видавало записи відео та фотографії атак вірменських позицій. Як відомо, на напрямках головних ударів панування в повітрі захопили азербайджанські БПЛА, які цілеспрямовано знищували бойову техніку і засоби забезпечення противника. Потужною складовою інформаційно-психологічних операцій стає щоденна публікація з боку прес-центру МО Азербайджану в Twitter і Telegram відеороликів за участю бойових дронів, які нібито зафіксували ракетні атаки та удари без-

пілотників-камікадзе по вірменським силам.

Використовуючи ізраїльську тактику цілеспрямованого знищення командного складу противника, Азербайджан практично щоденно повідомляв про втрати генералів і офіцерів вірменської армії. Через прес-секретаря МО Азербайджану А. Ейвазова на YouTube-каналі міністерства, на сторінках в Facebook, в телеграм-каналі Karabakh is Azerbaijan та ін. була поширена інформація про поранення в бою під Шушою колишнього міністра оборони Вірменії, генерал-полковника С. Оганяна, загибель у боях заступника міністра оборони НКР, полковника А. Саркісяна, героя Арцаха, полковника С. Шакаряна, начальника зв'язку 18 мотострілецької дивізії, майора А. Казаряна, командира 77-го окремого бронетанкового батальйону Н. Аюбджаняна та багатьох інших.

Ще одним майданчиком інформаційно-психологічної війни між Азербайджаном і Вірменією стало релігійне питання. Медіа Єревану постійно намагалися представити цей конфлікт як протистояння між азербайджанськими мусульманами та вірменськими християнами. У свою чергу Азербайджан закликав не розігрувати релігійну карту у карабаському конфлікті, звинувачував Вірменію в неповажному ставленні до традицій ісламу, руйнуванні мечетей, що залишилися на окупованих вірменами територіях.

Під час зустрічі з представниками тюркомовних держав 2 листопада 2020 р. президент Азербайджану І. Алієв заявив про знищення та ображення історичних і релігійних пам'яток на окупованих територіях, про те, що мечеті Зангіланського району використовувалися для утримання свійських тварин та ін. Вже після звільнення азербайджанськими військами духовної святині Карабаху – міста Шуша, вірменські ЗМІ почали інформаційну кампанію з приводу опоганювання азербайджанською армією храму Святого Христа Всеспасителя Казанчеоц. Але стратегічна ініціатива в цьому питанні також залишалася на боці Баку.

Всі ці події свідчили про перехід інформаційно-психологічної операції в її найбільш складний і достатньо тривалий основний етап. Його сутність полягала у масовому і повному використанні залучених інформаційних ресурсів для формування або руйнування визначених психологічних стереотипів і установок на вірменському боці, куди спрямовувався вплив. Фактично, цей етап був сукупністю інформаційних заходів, пропагандистських і психологічних акцій та інших дій, які проводяться за єдиним замислом для досягнення поставленої мети операції.

Характерними ознаками цього етапу інформаційної операції було:

одночасне і масове оприлюднення подібних між собою публікацій у ЗМІ (в першу чергу, державних);

чітка координованість як тематики інформаційних повідомлень, так і часу їх подання у ЗМІ на кожному наступному етапі (інформаційній акції, атаці) операції;

активне залучення до оприлюднення державної позиції з даного питання не тільки національних, а й іноземних ЗМІ.

Перелічені вище ознаки свідчать про високу ймовірність координації інформаційних заходів з одного керівного центру Азербайджану.

9 листопада 2020 р. Азербайджан, Вірменія та РФ підписали угоду, яка передбачала припинення бойових дій у Нагорному Карабасі. Згідно з угодою Азербайджан збереже територіальні переваги, отримані в ході шести тижнів важких боїв з вірменськими силами. Під контроль Баку відійдуть південні території Нагорного Карабаху, включаючи друге місто анклав Шушу.

До початку грудня цього року вірменські сили повинні відмовитись від контролю не тільки над втраченими територіями, а й ще над територіями Агдамського, Лачинського та Кельбаджарського районів.

Півторамісячна війна скінчилася. Її результати та наслідки безумовно стануть предметом історичних досліджень й політичних дискусій. Але, як на випередження, заявив про перемогу президент Азербайджану І. Алієв на зустрічі з пораненими військовими у шпиталі м. Баку 11 листопада 2020 р., назвавши цю війну «вітчизняною». Поряд з цим є підстави стверджувати, що інформаційно-психологічна операція з підтримки наступу азербайджанської армії у вересні – листопаді 2020 р. була вдалою і виконала свою роль у цьому конфлікті.

Висновки. Злагодженість, плановість, чіткість і послідовність дій, швидка адаптація фахівців інформаційно-комунікативної діяльності до роботи в умовах конфлікту є прямим свідченням завчасної підготовки усього медійного комплексу Азербайджану до функціонування в умовах війни.

На відміну від азербайджанської сторони, Міністерства оборони та іноземних справ Вірменії виявилися неготовими діяти координовано в умовах інформаційного нападу. Ці державні структури в умовах початку бойових дій фактично втратили стратегічну ініціативу,

діяли хаотично, часто надавали недостовірну та суперечливу інформацію, яка достатньо легко спростовувалась протилежною стороною.

Інформаційне домінування Азербайджану, комплексне використання високоточної зброї, БПЛА і потужного арсеналу сил та засобів масової інформації – телебачення, радіо, друкованої пропаганди, комп'ютерної мережі, дипломатичних каналів, військових структур психологічних операцій та інформаційної війни – по суті позбавило Вірменію можливості ефективно протистояти інформаційно-психологічному тиску з боку Баку, чинити ефективний інформаційно-психологічний вплив на населення та особовий склад Збройних Сил Азербайджану.

Також однією з причин невдалих дій Вірменії у «другій карабаській війні» стала відсутність достатнього інформаційного ресурсу, розбалансованість роботи системи координації діяльності органів державного і військового управління на даному напрямку.

Список використаних джерел

1. Adams J. The Next World War. (1998). Computers Are the Weapons and the Front Line Is Everywhere. New York. 368 p
2. Raychev, Y. (2019). Roots of the Concept of Hybrid War in Russian Political and Military Thought. *Balkan Social Science Review*, 13 (13), 127–151. https://www.academia.edu/39701830/ROOTS_OF_THE_CONCEPT_OF_HYBRID_WAR_IN_RUSSIAN_POLITICAL_AND_MILITARY_THOUGHT.
3. Макаренко С. А. Політичні доктрини глобальної інформаційної безпеки. *Вісник Київськ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка*. Міжнародні відносини. 2007. № 2. С. 45–51.
4. Исламские радикальные движения на политической карте современного мира. Вып. 2. Северный и Южный Кавказ. / Кол. авторов. М., 2017. 608 с.
5. Президент Ильхам Алиев: Армения оккупировала 20 % территории Азербайджана и провела этническую чистку против азербайджанцев – гражданских лиц. https://azertag.az/ru/xeber/Prezident_Ilham_Aliyev_Armeniya_okkupirovala_20_territorii_Azerbajdzhana_i_provela_etnicheskuyu_chistku_protiv_azerbajdzhancev_grazhdanskih_lic-1415531.
6. Amos C. Fox, Andrew J. Rossow. Making Sense of Russian Hybrid Warfare: A Brief Assessment of the Russo-Ukrainian War. *THE LAND WARFARE PAPERS*, No. 112, March 2017, 2 – 16.
7. Мониторинг показателей качества жизни населения в странах Содружества Независимых Государств 2016 – 2019. *Межгосударственный статистический комитет СНГ*. Москва, 2020. 82 с.
8. Докладне порівняння військової могутності Вірменії та Азербайджану. URL: https://zbroya.info/uk/blog/19649_dokladne-porivniannia-viiskovo-yi-mogutnosti-virmeniyi-ta-azerbajdzhanu/
9. Libicki M. C. Conquest in cyberspace. National security and information warfare. 2007. Cambridge.
10. Левченко О. В. Система заходів протидії інформаційним операціям. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил*, 2016, випуск 3 (48). С. 57 – 60.
11. Мониторинг показателей ЦУР в регионе СНГ 2015 – 2018: *Статистический сборник / Межгосударственный статистический комитет СНГ*. Москва, 2020. 136 с.
12. Туреччина де-факто перекинула війська в Азербайджан - журналіст 29.07.20. URL: <https://glavred.info/ua/world/turechchina-de-fakto-perekinula-viyska-v-azerbaydzhan-zhurnalist-ozvuchiv-rizikinovini-svitu-10190972.html>
13. Розбір інформаційних провокацій Вірменії та Азербайджану, спрямованих на втягування Грузії у воєнний конфлікт 15.10.20. URL: <https://informnapalm.org/ua/rozbir-informatsiinykh-provokatsii-vir/>
Надійшла до редакції 11.03.2021

References

1. Adams J. (1998) The Next World War. Computers Are the Weapons and the Front Line Is Everywhere. New York. 368 p.
2. Raychev, Y. (2019). Roots of the Concept of Hybrid War in Russian Political and Military Thought. *Balkan Social Science Review*, 13 (13), 127–151. https://www.academia.edu/39701830/ROOTS_OF_THE_CONCEPT_OF_HYBRID_WAR_IN_RUSSIAN_POLITICAL_AND_MILITARY_THOUGHT. [in English].
3. Makarenko, Y.A. (2007) Politychni doktryny hlobal'noyi informatsiynoyi bezpeky. [Political doctrines of global information security]. *Visnyk Kyyivs'k. nats. un-tu imeni Tarasa Shevchenka*. Mizhnarodni vidnosyny. № 2. S. 45–51. [in Ukr.].
4. Yslamskye radykal'nye dvyzhenyya na polytycheskoy karte sovremennoho myra. [Islamic radical movements on the political map of the modern world. Issue]. *Vyp. 2. Severnyy y Yuzhnyy Kavkaz*. / Kol. avtorov. M., 2017. 608 s. [in Russ.].
5. Prezydent Yl'kham Alyev: Armenyya okkupyrovala 20 % terrytoryy Azerbaydzhana y provela etnycheskuyu chystku protyv azerbaydzhantsev – hrazhdans'kykh lyts. [President Ilham Aliyev: Armenia has occupied 20% of the territory of Azerbaijan and carried out ethnic cleansing against Azerbaijani civilians]. <https://>

azertag.az/ru/xeber/Prezident_Ilham_Aliev_Armeniya_okkupirovala_20_%_territorii_Azerbaidzhana_i_provela_etnicheskuyu_chistku_protiv_azerbaidzhancev_grazhdanskih_lic-1415531. [in Russ.].

6. Amos C. Fox, Andrew J. Rossow. Making Sense of Russian Hybrid Warfare: A Brief Assessment of the Russo-Ukrainian War. *The Land Warfare Papers*, No. 112, March 2017, 2 – 16.

7. Monitorynh pokazateley kachestva zhyzny naselenyya v stranakh Sodruzhestva Nezavysymykh Hosudarstv 2016 – 2019. [Monitoring of indicators of quality of life of the population in the countries of the Commonwealth of Independent States 2016 - 2019]. Mezhhosudarstvennyy statystycheskyy komitet SNH. Moskva, 2020. 82 s. [in Russ.].

8. Dokladne porivnyannya viys'kovoyi mohutnosti Virmeniyi ta Azerbaydžhanu. [Detailed comparison of the military power of Armenia and Azerbaijan]. URL: https://zbroya.info/uk/blog/19649_dokladne-porivnyannya-viyskovoyi-mogutnosti-virmeniyi-ta-azerbaidzhanu/ [in Ukr.].

9. Libicki, M. C. (2007) *Conquest in cyberspace. National security and information warfare*. Cambridge.

10. Levchenko, O. V. (2016) Systema zakhodiv protydyi informatsiyum operatsiyam. [System of measures to counteract information operations]. *Zbirnyk naukovykh prats' Kharkivs'koho universytetu Povitryanykh Syl*, випуск 3 (48). С. 57 – 60. [in Ukr.].

11. Monitorynh pokazateley TSUR v rehyone SNH 2015 – 2018 [Monitoring of SDG indicators in the CIS region 2015 - 2018] : *Statystycheskyy sbornyk / Mezhhosudarstvennyy statystycheskyy komitet SNH*. Moskva, 2020. 136 s. [in Russ.].

12. Turechchyna de-fakto perekynula viys'ka v Azerbaydžhan [Turkey de facto transferred troops to Azerbaijan] - zhurnalist 29.07.20. URL: <https://glavred.info/ua/world/turechchina-de-fakto-perekinula-viyska-v-azerbaydžhan-zhurnalist-ozvuchiv-riziki-novini-svitu-10190972.html> [in Ukr.].

13. Rozbir informatsiynykh provokatsiy Virmeniyi ta Azerbaydžhanu, spryamovanykh na vtyahuvannya Hruziyi u voyennyi konflikt 15.10.20. [Analysis of information provocations of Armenia and Azerbaijan aimed at involving Georgia in the military conflict 15.10.20]. URL: <https://informnapalm.org/ua/rozbir-informatsiynykh-provokatsii-vir/>. [in Ukr.].

SUMMARY

Oleh O. Poplavskyy, Volodymyr I. Sarychev, Oleh L. Levin. Socio-economic and information-communication aspects of the military confrontation between Azerbaijan and Armenia in the "Second Karabakh War". In the article the author examines the features of the information confrontation between Azerbaijan and Armenia during the "second Karabakh war", identifies the correlation between the socio-economic potential of countries and the possibilities of application of information and communication technologies as a strategic resource for each of the parties to the military conflict. For comparison, we also used facts about Ukraine, Belarus and the Russian Federation, as countries of Eastern Europe region, which are in a similar state of military-political and socio-economic instability.

The content and forms of information confrontation as a rivalry between countries in the information and communication sphere due to the desire to influence the formation of public opinion of the population, the level of national identity, the nature of social relations in the adjacent territory are revealed.

Against the backdrop of the dynamics of the armed confrontation between the countries, specific forms of using information and communication technologies as one of the most effective means of warfare were analyzed, and the effectiveness of information and psychological operations in solving and escalating a military conflict was determined.

The features of information war with using communication technologies as the aim of strengthening morale of their army and consolidation the moral and political potential of the people are characterized.

Based on the analysis of the armed confrontation, we made conclusions that, in modern conditions, each of the countries, which are in a state of military, political and social instability must develop their own strategies for preventing military conflicts. Such strategies should take into consideration external threats, the existing economic potential, the possibilities of storing and disseminating of official information in peacetime, as well as the experience of effective government regulation of the practice of using the media and network technologies during an aggravation of the military situation.

Based on the results of our research, a number of practical recommendations were formulated regarding the directions of the formation and development of information and communication technologies, which are used to protect the information space of the country and counteraction the unwanted influence of the enemy.

The importance of the results obtained is substantiated for understanding the nature, tools and methods of modern information and psychological wars, as well as for the implementation of an effective state policy of countering the negative propaganda influence of the enemy in situation of active and large-scale information confrontation.

Keywords: *the second Karabakh war, military conflict, combat potential, economic and social resources, psychological impact, information technology, communication means, military operations.*